

KNJIŽEVNOST

Iz slovenske geografske književnosti

Svetozar Ilešič: Pogledi na geografijo. Teoretsko-metodološki prispevki, razprave in poročila. Ljubljana 1979. Izdala in založila Partizanska knjiga.

Pred nami je 610 strani obsegajoče delo akademika in zaslužnega profesorja dr. Svetozarja Ilešiča, Kidričevega nagrajenca in letošnjega nagrajenca Avnoja. V njem je zbranih večina njegovih prispevkov o načelni problematiki geografije, zato pomeni knjiga nekakšno sintezo njegovih pogledov na geografijo, hkrati pa tudi pregled nazorov drugih. Da bi svoja teoretična dognanja čimbolj podkrepil, jim s prispevki iz regionalne problematike Slovenije in Jugoslavije dodaja tudi konkreten regionalni vidik. Razprave in članki so v načelu objavljeni v prvotni obliki; le izjemoma so jim dodane najnovejše informacije, nekateri prispevki, ki so bili objavljeni v tujih geografskih časopisih, pa so prevedeni v slovenščino.

Predaleč bi nas vodilo, če bi želeli v tem poročilu prikazati vso tehtnost in globino avtorjevega dela ter njegov pomen za razvoj slovenske in jugoslovanske geografije. To smo storili že na mnogih mestih, pričujoča zbirka o načelnih miselnih tokovih v geografiji v svetu in pri nas pa bo gotovo spodbudila nova teoretična razmišljanja, ki so nujen spremljevalec vsake znanstvene discipline v sistemu znanosti in njenega uveljavljanja v družbi ter praksi. Nedvomno je v sedanjem času hitrega razvoja številnih znanstvenih vej trdna opredelitev delovnega področja geografije in njenih nalog še posebno potrebna, zato si načelnih razmišljanj lahko samo želimo.

Avtor je svoje prispevke strnil v sedmih poglavjih, ki jim je dal zaokroženo vsebino, hkrati pa jih je z nekaj izjemami razdelil tematsko in kronološko. V obsežno delo nas uvede z razpravo »Geografija na razpotjih«, v kateri nakazuje vse dileme, ki se danes postavljajo pred geografijo: od poti monizma, dualizma in pluralizma do vprašanja specializacije, antropocentričnosti, regionalnega aspekta in različnih raziskovalnih metod. S to problematiko želi utemeljiti potrebo po razmišljanjih o poteh nadaljnjega teoretičnega, metodološkega in vsebinskega razvoja naše stroke.

V naslednjem poglavju poda avtor **razvoj slovenske geografije**; o njem je poročal na proslavi 50-letnice Geografskega društva Slovenije leta 1972. Tukaj razgrinja razmere, v katerih se je razvijala organizirana slovenska geografija, takratne vplive raznih geografskih struj in vlogo leta 1925 ustanovljenega Geografskega vestnika. Osvetljuje predvojni razvoj znanstveno-raziskovalnega dela in aktivnosti slovenskih geografov na različnih posvetovanjih. V okviru povojnega razvoja slovenske geografije obravnava avtor nastanek novih geografskih institucij, tako Zemljepisnega muzeja Slovenije, Inštituta za geografijo pri SAZU, Inštituta za raziskovanje krasa SAZU s sedežem v Postojni in Inštituta za geografijo pri univerzi ter širše možnosti za sistematično raziskovalno delo in publiciranje. Predstavi nam aktivnost slovenskih geografov na vseh povojnih domačih, zveznih in mednarodnih posvetovanjih.

Poglavje o **splošnih načelnih in metodoloških problemih geografije** zajema vrsto člankov in razprav. V sestavku »Glasovi o načelni problematiki

geografije» se seznanimo z nekaterimi načelnimi problemi v sovjetski fizični in francoski geografiji. Sledi mu že leta 1954 objavljeni sestavek »Za enotnost geografije«, ki je našo strokovno javnost opozoril na načelne razprave v Sovjetski zvezi. Te so trdile, da je po načelih marksistično-leninistične znanosti enotna geografija kot znanost nemogoča in da obstajata le dve povsem samostojni vеди: fizična in ekonomska geografija. Avtor se pri tem odločno opredeljuje za enotnost geografije in svari pred pretirano specializacijo, ki vodi le v likvidacijo geografije. Svoje »Beleške o načelni problematiki geografije« zasnuje Ilesič okrog dveh temeljnih aktualnih vprašanj, tj. predmeta geografije in upravičenosti geografske znanosti. Zavzema se za »pokrajinsko« smer v geografiji oziroma za pokrajino v pomenu »pejsaža« in ne le v pomenu teritorija ali »prostora« kot osnovnega objekta preučevanja. Pri tem navaja podobno usmeritev geografov drugod. Tudi v razmišljanjih o enotnosti geografije ponovno izhaja iz diskusij v sovjetski, deloma v poljski in francoski geografiji. V njih se razmejevanje prirodoslovnih in družbenih ved opredeljuje kot pozitivističko, predmet kritike pa je tudi pojav indeterminizma v geografiji, ki zanika splošno povezanost med naravo in družbo. Avtor se zavzema za čimbolj razčiščene pojme tudi glede vloge fizične geografije, še posebno pri geomorfologiji in klimatologiji.

Enotni geografiji sta prav tako posvečena sestavka »Okrepljeni glasovi za enotnost geografije v socialističnih deželah« in »Nadaljevanje borbe mišljenj o enotnosti geografije v Sovjetski zvezi«. V njih nas seznanj, kako je tudi tod prevladala podpora konceptu enotnega kompleksa geografske stvarnosti oziroma geografskega okolja kot predmeta kompleksne geografske znanosti.

Članek »Metodološki problemi sodobne geografije« se dotika treh temeljnih vprašanj metodoloških osnov geografije, tj. vprašanja njene integracije, matematizacije in aplikacije. Kar zadeva integracijo, gre v bistvu le za nadaljevanje diskusij o enotnosti geografije, tako predvsem sovjetskih in poljskih geografov. Avtor poudarja, da smo si v Sloveniji sistematično prizadevali razvijati regionalnogeografske raziskave z določenimi osrednjimi problemi regije, kot so npr. melioracije, vinogradništvo, turizem, deagrarizacija, urbanizacija ipd., te pa nimajo nič skupnega z deli deskriptivne »enciklopedične« regionalne geografije. Oblikuje tudi svoj odnos do matematizacije geografije, za katero meni, da ne sme postati cilj sama sebi, še manj pa lahko pomeni edino pot v geografskih raziskovanjih. Ob problemih aplikacije geografije se dotika vrste načelnih vprašanj, med njimi možnosti za aplikacijo, odnosa stroke do aplikacije in njene uspešnosti v načrtovanju in napovedovanju, pri čemer izhaja iz koncepcije aplikacije v svetu in pri nas.

Tretje poglavje svoje knjige sklene Ilesič z dvema prispevkoma, ki zadevata metodologijo geografije. Prvi, ki ga je spodbudilo Anučinovo delo »Teoretičeskie osnovy geografii« iz leta 1972, nam veliko pove že s svojim naslovom: »Za regionalno kompleksnost v geografski teoriji in praksi«. Avtor ugotavlja, da se podobni problemi, kot jih odpira Anučin ob sovjetski geografiji, pojavljajo tudi pri nas in da si mora geografija kljub vsem težnjam za specializacijo ohraniti svoje lastno delovno področje, ki je lahko samo kompleksno obravnavanje prostorske stvarnosti, temelječe na regionalnem vidiku, ne pa na ločenem obravnavanju posameznih elementov te stvarnosti. Poudarja, da je takšna opredelitev potrebna ne le zaradi utrditve prepričljivega geografskega koncepta v sistemu znanstvenega in pedagoškega dela, interdisciplinarnosti in aplikacije, temveč tudi zaradi dezintegracijskih tendenc znotraj geografije. Navaja Anučinove teze o predmetnem bistvu geografije, tj. »landsaftni sferi« ali »geosferi«, njegova metodološka stališča in polemiko ob kritiki njegove knjige iz leta 1960. Slednjič Ilesič opozarja na vse pogostejše izogibanje termina »geografija«, obravnavanje »prostorske diferenciacije« po med seboj ločenih specialnih problemih in na pojav »konjunkturščine«.

V drugem prispevku z naslovom »Pomen kompleksnega regionalnega aspekta v sodobni geografiji na primeru alpskih predelov Slovenije« avtor na dveh sosednjih alpskih regijah, tj. Zgornji Gorenjski in Zgornjem Posočju, oceni kompleksno analizo regionalne strukture, ki upošteva vse njene prirodne in antropogene sestavine in ne le enostranskega aspekta zaščite prirode in enostranskih tehničnoekonomskih interesov. Poudarja, da lahko le po tej metodološki poti zagotovimo realno in racionalno urejanje in preurejanje prostora.

Četrto poglavje obravnava **načelne probleme nekaterih panog in smeri geografije**, tako ekonomske geografije, geografije podeželja in socialne geografije. V zvezi s problematiko ekonomske geografije se zavzema za enotnost geografske vede, iz katere ne bi smeli izločevati ekonomske geografije, a tudi razdelitev med fizično in družbeno geografijo ne bi smela biti preostra. V članku o problematiki »agrarne geografije« opredeljuje tri njene glavne razvojne smeri: morfo-genetsko, socialnogeografsko in ekonomskogeografsko ter se zavzema za čim kompleksnejšo združitev omejenih raziskovalnih smeri. Opozarja, da zaradi stopnjevanje deagrarizacije in urbanizacije čisto »agrarno pokrajino« vse pogostejše zamenjuje kompleksna in dinamična splošno geografska podoba podeželske pokrajine, zato tudi pojem agrarne geografije izgublja svoj dosednji smisel.

Ob problematiki socialne geografije nam Ilešič preko kratkega zgodovinskega pregleda prikaže različna pojmovanja te geografske discipline. Ta so tri, in sicer: da je socialna geografija nova, posebna panoga geografije človeka, da je sinonim za nekdanjo »antropogeografijo« in da pomeni novo metodološko orientacijo antropogeografije. Po mnenju avtorja obstaja še četrto pojmovanje, po katerem je socialna geografija nova disciplina, ki je morda ožje povezana s sociologijo kot z geografijo. Hkrati kritično osvetljuje zožitev predmeta socialne geografije na »socialne skupine« in njihovo »prostorsko organizacijo« ter predlaga, da naziv »socialna geografija« prepuštimo za kompleks antropogenih elementov v prostorski stvarnosti, za družbeno geografijo pa uporabljamo izraz »socioekonomska« (družbeno-gospodarska) geografija.

Peto poglavje je posvečeno **geografskemu okolju in njegovemu urejanju**. Prvi je sestavek o pojmu resničnega »geografskega« okolja, kjer avtor poziva na razčiščevanje pojma tako imenovanega geografskega okolja in opozarja na napako istovetenja pojma geografskega in prirodnega okolja. V sestavku »Preostanki preteklosti v pokrajini kot element resničnega geografskega okolja« nas avtor seznani z značajem teh ostankov, med katere šteje tudi vse tiste pokrajinske poteze, ki so rezultat procesov v preteklosti in izraz funkcij, ki so ugasnile ali se bistveno spremenile. Navede nekaj značilnih primerov, povezanih z nekdanjo zemljiškoposestno strukturo, deagrarizacijo in urbanizacijo.

Posebej naj v tem poglavju opozorim na Ilešičev prispevek iz leta 1967 »Različni pogledi na probleme prostorskega načrtovanja«, kjer kritično osvetljuje tako imenovani »jugoslovansko-ameriški projekt prostorskega načrtovanja« in Fisherjevo knjigo o Jugoslaviji z osnovno sklepno mislijo, da enostavno prenašanje na ameriških tleh vzrastle načrtovalne metodologije v naše družbene razmere ni sprejemljivo in da nam takšni »projekti« lahko več škodijo kot koristijo. Njegova odločna kritika je tako pripomogla razbiti za Slovenijo poguben koncept metropolitanske regije, industrijskega koridorja in praznjenje obmejnih pokrajin. Peto poglavje sklene sestavek o širokem in aktivnem »varstvu« življenjskega okolja, ki govori o vse ostreje postavljenem vprašanju smotrnega urejanja tega okolja v obdobju pospešene industrializacije in urbanizacije. Avtor namizira razne komponente tovrstnih prizadevanj, pri čemer se zavzema, da namesto o »varstvu« okolja raje govorimo o njegovem smotrnem negovanju oziroma njegovem preudarnem in uravnoteženem urejanju ter preurejanju.

Predzadnje poglavje je namenjeno **načelom geografske regionalizacije ob primeru Jugoslavije in regionalizaciji sami**. V njem so opredeljene

možnosti štirih kompleksnih geografskih regionalizacij: razdelitev na fiziognomične regije, na regije ekonomskega potenciala, gospodarske homogenosti in ekonomsko-funkcijske regije. Svoj načelni pristop k regionalizaciji avtor realizira v nadrobni razčlenitvi Jugoslavije v smislu že dobro znanih in uveljavljenih pokrajinsko-fiziognomičnih in ekonomsko-funkcijskih regij.

Zadnje poglavje obravnava **Slovenijo, njene regije in regionalno strukturo**. Najprej prikaže avtor geografski položaj Slovenije in njeno pokrajinsko raznolikost, sestavek pa sklene s sodobno transformacijo slovenskih pokrajin. Slede »Slovenske pokrajine« ali bolje geografska regionalizacija Slovenije, v kateri razčlenjuje slovenske pokrajine na osnovi njihove pokrajinsko-tipološke, zgodovinske in sodobne gravitacijske policentričnosti. Sledi razprava o regionalnih razlikah v družbeno-gospodarski strukturi Slovenije z obravnavo vzrokov teh razlik in oznako t. i. osrednjega razvojnega ogrožja Slovenje, svojevrstnega značaja industrializacije in deagrarizacije v Sloveniji ter z obravnavo družbenogospodarske strukture posameznih slovenskih makroregij in njihove vloge v gospodarstvu Slovenije. Poglavje sklenejo sestavki o regionalni razčlenitvi Severovzhodne Slovenije in rezultatih tamkajšnjega geografskega preučevanja ter vrsta razprav, ki obravnavajo bodisi osnovne geografske poteze, aktualne probleme ali vlogo določenih slovenskih pokrajin.

Če na kraju zelo na kratko ocenimo pomen Ilesičeve ponovne objave njegovih izbranih načelnih razprav o geografiji v knjižni obliki, lahko rečemo, da je delo izredno dobrodošlo, ker smo z njim dobili prerez razvoja slovenske in svetovne geografske misli v zadnjih šestdesetih letih. Kljub raznolikosti problemov, ki jih obravnava avtor, posamezna poglavja niso izolirana, temveč se zlivajo v miselno homogeno delo, kar njegovo vrednost še povečuje. Ob razmišljanju o pomenu tega dela tudi ne moremo mimo ugotovitve, da je Ilesič s svojim dolgoletnim spremljanjem idejnih tokov v svetovni in jugoslovanski geografiji ter z objavo razprav in člankov, ki sestavljajo pravkar objavljeno knjižno delo, odločilno vplival na teoretični, metodološki in vsebinski razvoj naše geografije v smislu enotne in kompleksne znanosti. Kot vodilni jugoslovanski geograf — teoretik je nove metode prenašal v slovensko geografsko raziskovalno delo iz širšega sveta skrajno kritično in jih ocenjeval z vidika naše družbene specifičnosti dialektično in marksistično. Z njimi je mnogo prispeval h konceptu skladnejšega socioekonomskega razvoja slovenskih pokrajin, k načelu policentrizma, ukrepom za hitrejši razvoj manj razvitih območij in k prizadevanjem za zaščito človekovega okolja.

Poudarim naj še uporabnost dela, saj bo učiteljem geografije in študentom knjiga nedvomno veliko pomenila kot strokovni priročnik, še posebej v nekaterih poglavjih o teoretičnih in metodoloških vprašanjih geografije ter v poglavjih o regionalni razčlenitvi Slovenije in Jugoslavije.

Borut Belec

Dr. Mavricij Zgonik: Dravska dolina. Novejši razvoj kulturne pokrajine. Založba Obzorja, Maribor, 1977, 368 strani, 75 preglednih tabel, 20 fotografij, 46 diagramov in kartogramov.

Zgonikova knjiga »Dravska dolina« je kompleksna regionalna monografija, kakršnih v zadnjem desetletju v Sloveniji močno pogrešamo. Z razpravo, ki je za tisk prirejena doktorska disertacija, je zapolnjena ena od še preostalih belih lis na območju Severovzhodne Slovenije, ki je sicer med vsemi slovenskimi pokrajinami geografsko najpodrobneje raziskana. Monografija se uvršča ob Gamsovo »Pohorsko Podravje« (1959), Medvedovo »Mežiško dolino« (1967), Kertovo »Vinogradniško pokrajino vzhodnih